

EMISIUNI MONETARE DE ARGINT BĂTUTE DE NOGAI LA AKÇA KERMAN

Iurij Zajonckovskij*

Abstract

The article presents a new type of Djucid silver coin that is believed to be an issue of Nogai struck at Akça Kerman. Nogai's silver coin minted in Akça Kerman, which was introduced into scholarly literature by A. A. Kazarov and A. V. Krivenko in 2010, is probably a fraction of the published type. It can be stated that, apparently, Akça Kerman mint had functioned intermittently for several decades in the late XIII - early XIV centuries, issuing silver coins in small numbers. The author believes that the accumulation and study of numismatic material will confirm or correct his version of attribution of this interesting coin type.

Key words: Golden Horde, Juchid, Nogai Khan, Akça Kerman, coinage, dirchem.

Cercetătorii din domeniul numismatice ducide se confruntă destul de des cu probleme legate de descifrarea monedelor, fiind nevoiți să răspundă la întrebarea majoră: Oare eforturile de a publica o monedă ale cărei inscripții nu sunt complet vizibile pot aduce o contribuție semnificativă cercetării din domeniu? Experiența ne arată că atribuirea unei monede fără o reconstituire completă a amprentelor matrițelor folosite pentru baterea acestora poate fi plină de erori. Cu toate acestea, introducerea în circuitul științific a unei surse numismatice noi atrage atenția asupra acesteia și contribuie la facilitarea depistării unor astfel de exemplare, ceea ce poate ajuta în viitor la o identificare cât mai exactă a pieselor similare.

Prin urmare, în cadrul acestui articol ne-am propus să valorificăm cea de-a doua variantă e lucru, astfel am decis să publicăm ceea ce se dovedește a fi un nou tip de monedă djucidă care nu se regăsește în publicațiile științifice numismatice anterioare și pe care am atribuit-o preliminar emisiunilor monetare bătute în numele lui Nogai la Akça Kerman. În viitor, depistarea unor monede similare poate contribui la corectarea atribuirii pe care o propunem (dacă va exista un motiv pentru aceasta), ceea ce, după părerea noastră, nu va scădea valoarea contribuției noastre, al cărei principal scop este acela de a activa interesul specialiștilor, și nu numai, asupra monedelor de acest tip.

În prima parte a acestui material ne-am propus să aducem în atenția cititorilor un scurt rezumat al publicațiilor numismatice dedicate producției monetare a atelierului de la Akça Kerman.

Monedele de la Akça Kerman

Monedele atribuite acestui atelier au fost publicate într-un mod coerent, pentru prima oară, de către A. A. Kazarov și A. V. Krivenko în anul 2010 (Kazarov, Krivenko 2010 138-145). Figura 1 ilustrează un exemplar identic celui publicat de către cei doi coautori.

---

* Universitatea Națională de Construcții și Arhitectură, Harkiv.

E-mail: zyvkharkov@gmail.com.

Fig. 1 - Moneda anonimă din perioada lui Nogai, bătută la Akça Kerman. AR, 0.58 g, 15 mm

După părerea lui A. A. Kazarov și a lui A. V. Krivenko, pe aversul piesei este redată tamgaua lui Nogai, aceasta nefiind constituită dintr-o inscripție, în timp ce pe revers este reprezentată legenda dispusă pe două rânduri: ضرب / اقچاکرمان, care poate fi citită ca „emisă [la] **Akça Kerman**” (Kazarov, Krivenko 2010 142).

Coautorii au propus identificarea presupusului atelier de la Akça Kerman cu renumita așezare Ak Kerman, localizată în prezent în inima orașului Bilhorod-Dnistrovskiy din regiunea Odesa, Ucraina, aceasta fiind una dintre cele mai importante centre în partea de vest a Ulusului Djuci. Acest oraș este menționat în scrierile geografilor arabi și egipteni medievali Abu al-Fida și Al-Kalka-Shandi, unde este amintit anume în acea formă, pe care o putem identifica și pe monede - Akça Kerman. Apariția tamgalei pe avers indică, după părerea lui A. A. Kazarov și A. V. Krivenko, că atelierul de la Akça Kerman, ca și cel de la Saqci, se afla sub controlul lui Nogai (Kazarov, Krivenko 2010 140-141).

În comunicarea „Akça Kerman - un nou atelier monetar al Hoardei de Aur”, susținută în cadrul primei conferințe științifice internaționale „RASMIR - Numismatica Occidentală” (Odesa, iulie 2011), cei doi numismați au înaintat ipoteza prin care perioada de batere a monedelor de acest tip se limitează „la anii '90 ai secolului al XIII-lea - perioada de influență maximă a lui Nogai în regiune, în care celelalte monetării (Saqci, Krim și altele) au bătut monedele care purtau numele sau tamgaua lui Nogai”. În opinia acestora, datarea mai timpurie nu este exclusă, cu toate că este puțin probabilă (Kazarov, Krivenko 2013 92). De asemenea, aceștia consideră că simbolul, plasat pe aversul piesei este „aparent tamgaua lui Nogai (sau a unuia dintre cei mai apropiați urmași ai săi)”, fiind posibil ca monedele acestea să fi fost bătute ca fracțiuni ale valorilor nominale principale emise la Saqci sau Krim (Kazarov, Krivenko 2013 92). Nu în ultimul rând, având în vedere numărul foarte mic de exemplare cunoscute până în prezent, precum și încrucișările de matrițe folosite pentru baterea acestor emisiuni, A. A. Kazarov și A. V. Krivenko au concluzionat că astfel de piese au fost produse în cantități mici (Kazarov, Krivenko 2013 92).

În cadrul *Lecturilor numismatice ale Muzeului de Istorie de Stat din Moscova*, organizate în anul 2015, E. Ju. Goncharov și A. V. Krivenko au prezentat trei monede de argint, care, după părerea lor, au fost bătute în „noua monetărie a hanului Uzbek - Akça Kerman”, piesele fiind datate în anul 715 AH sau în anul 719 AH (Goncharov, Krivenko 2015 109-110). Dacă lectura legendelor propusă de coautori este corectă, atunci funcționarea atelierului de la Akça Kerman ar putea fi plasată și în perioada ulterioară.

Și, în sfârșit, în anul 2019, la unul dintre forum-urile numismatice, a fost propusă o lectură completă a legendelor de pe o monedă cunoscută de mult timp, dar ale cărei legende, fuseseră doar parțial citite, până la acel moment (Fig. 2). Atribuirea acestei piese a fost prezentată în baza de date electronică a monedelor orientale zeno.ru¹.

¹ <https://www.zeno.ru/showgallery.php?cat=11030> (accesat la 19.09.2019).

Fig. 2 - Moneda lui han Uzbek emisă la Jangi Kerman, 726 AH. AR, 0.58 g, 15 mm

Această emisiune a fost publicată de V. P. Lebedev și V. G. Sitnicov în anul 2012, iar legendele au fost reconstituite după cum urmează: avers (cu unele distorsiuni) „Sultan / drept U / zbek han”; revers „Emis / Jangi...? / (7)26” (Lebedev, Sitnik 2012 193). În 2019, așa cum am menționat mai sus, s-a propus ca ultima parte din numele atelierului să fie citită ca Kerman, ceea ce a permis identificarea completă a legendei și reconstituirea denumirii atelierului.

Avers: السلطان / العادل او / زبک خان

Revers: ضرب / اینکی کرمان / ۷۲۶

După cum se știe, cuvântul „Jangi” (اینکی) este în limba turcă echivalentul cuvântului „al-Cedid” din limba arabă (الجدید) (Janina 1977 195), această suprapunere de sensuri permițându-ne să atribuim și această emisiune, monetăriei de la Akça Kerman.

Rezumând informațiile disponibile în materialele publicate, dedicate monedelor emise la Akça Kerman, putem presupune că acest atelier a funcționat (cu întreruperi) timp de câteva decenii, începând cu sfârșitul secolului al XIII-lea până la începutul secolului al XIV-lea, perioadă în care a emis monede de argint în serii mici.

La începutul articolului a fost anunțată publicarea unei monede, care după investigațiile preliminare poate fi atribuită emisiunilor lui Nogai. Cu toate acestea, trebuie subliniat faptul că în literatura științifică există păreri contradictorii în privința baterii monedelor în numele lui de către acest atelier.

Monedele lui Nogai

Fără a intra în studii istoriografice detaliate, menționăm faptul că în ultimii ani, istoricii au tendința de a plasa producerea și datarea monedelor în numele lui „Nogai și Çaka... între anii 1296 și 1301”, ceea ce permite și identificarea momentului întemeierii noului Hanat de către Nogai, „pe care îl putem numi Hanatul lui Nogai” (*Istoriya tatar...* 2009 512). Astfel, se poate presupune că atunci când relațiile dintre Tokta și Nogai s-au degradat, acesta din urmă „nu a mai vrut să caute un alt pretendent la tron, ci a decis să se auto-proclame și declarându-l asociat la domnie... pe fiul său mai mare Djuki - sunt cunoscute și monedele emise în numele celor doi” (*Zolotaja Orda v mirovoj istorii* 2016 238).

Cât despre numismați, după părerea lui V. M. Beiter și a lui E. G. Drujinin, „în prezent, pot fi enumerate două ipoteze privind atribuirea monedelor de la Saqci: 1. monedele au fost emise de Nogai în numele lui; 2. monedele au fost emise în numele lui Tokta, purtând însă tamgaua lui Nogai”. Conform specialiștilor, a doua ipoteză pare să fie mai logică și mai bine argumentată (Beiter, Druzhinin 2008 143).

După părerea mea, această problemă necesită investigații suplimentare, însă îmi înclin să mă alinez considerațiilor despre baterea monedelor în numele lui Nogai, lui A. A. Kazarov și A. V. Krivenco (și altor numismați).

Un nou tip monetar emis în numele lui Nogai la Akça Kerman

Potrivit informațiilor furnizate autorului, în vara anului 2018, în raionul Ananiev din regiunea Odesa, Ucraina, a fost găsită o monedă djucidă din argint (Fig. 3). Informații despre astfel de piese în publicații științifice autorul nu a găsit. În urma cercetării materialului publicat până în prezent, nu am putut identifica niciun fel de informație despre vreo piesă similară.

Fig. 3 - Moneda de argint găsită în raionul Ananiev, regiunea Odesa, Ucraina. AR, 0.98 g, cca. 15 mm

Însă, trebuie să menționez faptul că îmi mai este cunoscut un alt exemplar de acest tip, vândut în primăvara anului 2016, în cadrul uneia dintre licitațiile online din Ucraina.

După analiza desenului monetar, pot propune următoarea reconstituire a legendei vizibile în cartușul rectangular de pe avers: **خان العادل ... نوخای** (?), care poate fi citită ca *han drept...* Dificultățile serioase în reconstituirea întregii inscripții sunt cauzate de rândul de jos, rămas ilizibil și prin care trebuia să fie indicat numele „Hanului cel drept”. După cum se știe, în sursele persane scrise, numele lui Nogai este deseori inscripționat ca **نوکای** (*Sbornik materialov...* 1941 30), în timp ce numele lui Tokta este scris adesea în forma **توقتا** (*Sbornik materialov...* 1941 57).

M. B. Severova consideră că numele lui Nogai pe emisiunile de argint crimeene trebuie citit ca **نوخای** (Severova 2002 76-79). Însă, pe moneda analizată în cadrul acestui material, precum și pe unele monede bătute la Saqci în numele emitentului, există „o buclă (un cârlig) în plus” cu două puncte deasupra lui, care poate fi interpretat ca litera **ق**.

Pe exemplarele lui Tokta emise în monetăriile de la Saraj, Madjar sau Horezm, numele său era scris de obicei ca **توقتو بک** sau **توقتو**, în timp ce monetăriile sudice de la Azak sau Krim scriau pe emisiunile lor astfel **توقتا**. După cum se vede, chiar și cu o anumită doză de probabilitate, în mijlocul cuvântului este prezentă litera **ق**, lipsind însă litera **ک** de la final.

Luând în considerație faptul că pe unele matrite folosite pentru baterea dirhemilor de la Saqci numele hanului poate fi citit ca **نوغتای**, sunt înclinat să consider că pe ultimul rând, din partea de jos a aversului monedei în discuție, este scris **نوختای**. De asemenea, este important să atragem atenția asupra faptului că ortografia numelui celui care a bătut moneda pentru regiunile controlate de Nogai, diferă de cea a numelui lui Tokta de pe emisiunile produse în monetăriile aflate sub directa sa autoritate și este similară cu lectura propusă de M.B. Severova - **نوخای** - de pe emisiunile crimeene.

În urma celor expuse mai sus, consider că trebuie luată în considerare și ipoteza preliminară prin care numele **نوختای** aparține unui personaj istoric important în regiune, pe care astăzi îl numim Nogai. Pe viitor, noi exemplare de acest tip vor ajuta la clarificarea lecturii

de pe avers, inclusiv și a părților de legendă care se află, cel mai probabil, pe muchiile exterioare ale cartușului rectangular, despre conținutul și sensul cărora nu pot să mă pronunț momentan.

Legenda de pe revers începe în dreapta tamgalei (aproximativ la ora trei după acele de ceasornic). Aceasta poate fi reconstituită în felul următor: **ضرب اقچاکرمان** și poate fi citită ca *bătut la Akça Kerman*.

Pe exemplarul prezentat în cadrul acestui articol, caracterele dispuse în centrul câmpului din stânga sus al monedei sunt slab conservate. Cu toate acestea, consider că reconstituirea inscripției propusă este cea mai bună.

Următoarea piesă asupra a căreia vrem să atragem atenția este cea ilustrată la figura 4, unde este reprodusă imaginea unei monede preluate din baza de date electronică a monedelor orientale zeno.ru². Aceasta arată ca o imitație destul de grosolană a monedei ilustrate la figura 3.

Fig. 4 - Moneda djucidă din baza de date electronică a monedelor orientale zeno.ru, #93008. AR, 1.1 g, cca 15 mm

De asemenea, trebuie să menționez faptul că îmi mai sunt cunoscute alte câteva exemplare ale unor astfel de monede, realizate cu diferite perechi de ștanțe. După cum se poate observa, emisiunea monetară publicată, în ciuda cantității reduse a monedelor cunoscute, a lăsat o amprentă puternică în numismatica regiunii nord-pontice. Ar fi logic de presupus că tipul monetar, o dată introdus în circuitul științific de A. A. Kazarov și A. V. Krivenco (Fig. 1) reprezintă o jumătate din valoarea piesei publicate în rândurile de mai sus - la această concluzie ajungem comparând greutatea acestor exemplare. Însă, doar acumularea informațiilor cu privire la caracteristicile metrologice ale monedelor aflate în discuție va confirma sau va respinge această ipoteză.

În încheierea acestui studiu, doresc să adresez tuturor cititorilor pasionați de numismatica djucidă rugămintea de a-mi trimite imagini ale monedelor similare (în rezoluție bună, cu date metrologice și indicații privind locul de proveniență a pieselor) pe adresa de e-mail zyvkharkov@gmail.com.

Traducerea articolului a fost realizată de către dr. Lilia Dergaciova (Cabinetul Numismatic, Biblioteca Academiei Române).

---

² <https://www.zeno.ru/showphoto.php?photo=93008> (accesat la 19.09.2019).

Bibliografie

Bejter, Druzhinin 2008 – V. M. Bejter, Ev. G. Druzhinin, *Dirhemy Sakchi konca XIII veka*, în Trudy mezhdunarodnyh numizmaticheskikh konferencij. Monety i denezhnoe obrashhenie v mongol'skih gosudarstvah XIII - XV vekov. Bolgar 2005, Volgograd 2006, Moskva, Numizmaticheskaja literatura, 2008, pp. 142-143.

Goncharov, Krivenko 2015 – Ev. Ju. Goncharov, A. V. Krivenko, *Novyj monetnyj dvor hana Uzbeka - Akcha-Kerman*, în Numizmaticheskie chtenija Gosudarstvennogo istoricheskogo muzeja 2015 goda. Pamjati Niny Andreevny Frolovoj (24.10.1936-20.10.2015). Materialy dokladov i soobshhenij, Moskva, 2015, pp. 109-110.

Zolotaja Orda v mirovoj istorii 2016 – *Zolotaja Orda v mirovoj istorii. Kollektivnaja monografija*, Kazan', Institut istorii im. Sh. Mardzhani AN RT, 2016.

Istorija tatar... 2009 – Istorija tatar s drevnejshih vremjon. Tom III. Ulus Dzhuchi (Zolotaja Orda). XIII - seredina XV v. M. Usmanov, R. Hakimov (gl. red.), Kazan', Institut istorii AN RT, 2009.

Kazarov, Krivenko 2013 – Al. A. Kazarov, A. V. Krivenko, *Akcha-Kerman - novyj monetnyj dvor Zolotoj Ordy*, în I Mezhdunarodnaja nauchnaja konferencija «RASMIR: Vostochnaja numizmatika». Sbornik nauchnyh trudov, Kiev, Alfa Reklama, 2013, pp. 91-95.

Kazarov, Krivenko 2010 – Al. A. Kazarov, A. V. Krivenko, *Nahodki zolotoordynskih monet Sakchi v Moldove i v Ukraine. Novyj monetnyj dvor – Akcha Kerman*, în RA 6. 2, 2010, pp. 138-145.

Lebedev, Sitnik 2012 – V. P. Lebedev, V. G. Sitnik, *Kompleks serebrjanyh dzhuchidskih monet iz Nizhnego Dzhulata (Kabardino-Balkarija)*, în Materialy i issledovanija po arheologii Severnogo Kavkaza, Vypusk 13, Armavir-Krasnodar 2012, pp. 192-210.

Sbornik materialov... 1941 – Sbornik materialov, odnosjashhihsja k istorii Zolotoj Ordy [sost. i obrab. V. Tizengauzen, A. A. Romaskevich, S.L. Volin]. Tom 2. Izvlechenija iz persidskih sochinenij – Moskva, Leningrad, Izdatel'stvo Akademii Nauk SSSR, 1941.

Severova 2002 – M. B. Severova, *I snova o monete s imenem Nogaja, a takzhe o redkoj krymskoj monete s dvumja tamgami*, în Desjataja Vserossijskaja Numizmaticheskaja konferencija. Pskov, 15 - 20 aprelja 2002 g. Tezisy dokladov i soobshhenij, Moskva 2002, pp. 76-79.

Janina 1977 – Sv. A. Janina, «*Novyj Gorod*» (= *Jangi-Shehr = Shehr al-Dzhedid*) - *monetnyj dvor Zolotoj Ordy i ego mestopolozhenie*, în Numizmaticheskij sbornik Gosudarstvennogo istoricheskogo muzeja, V, 1, Moskva 1977, pp. 193-213.

Resurse web

<http://www.zeno.ru>